

vať väčšiu pozornosť akcii ŠTB, ktorá sa usilovala odcudziť jeho pamäti, v neúspešnej snahe zabrániť ich zachovaniu. Autor predmetný problém iba načrtnol. Rovnako sa domnievame, že sa mohol minimálne v témach, začínajúcich vznikom 1. Slovenskej republiky vo vyššej miere oprieť o naratívne pramene, ktoré však v predkladanej práci úplne neabsentujú, sú však vzácné.

Pozitívom monografie je najmä, že autor sa neusiluje napísať hanopis ani hagiografiu o osobnosti Alexandra Macha. Zdá sa, že sa pokúša o vyvážený pohľad a nie je poplatný nejakému konkrétnemu názoru z hľadiska filozofie dejín. Kniha priniesla aj niektoré dosiaľ menej známe detaily z Machovho života. Snaží sa načrtnúť aj ideové názory Macha. Keďže niekoľko kritických poznámok sme už uviedli, na záver aspoň jednu pripomienku. Očakávali sme viac reakcií – súhlasných či polemických – na monografiu o Machovi od Františka Vnuka, ktorá je do vydania Hruboňovej knihy jediným Machovým životopisom.

Oceňujeme rozsiahlu bibliografickú základňu a komplexnosť spracovania tém monografie. Je chvályhodné, že po štvrtstoročí zaznamenáva slovenská historiografia ďalšiu vedeckú monografiu venovanú osobnosti Alexandra Macha.

Marián Ambrozy
VŠMP ISM Slovakia v Prešove

ŠIMEČKA, Martin Milan – POSCH, Martin – BOHUŠ, Michal. *VŠETKO MALO BYŤ INAK. Slovensko po roku 1945*. Bratislava: Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica, 2019, 218 s. ISBN 9788097296230.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.1.13>

Napísať recenziu na túto publikáciu som sa rozhodol z viacerých dôvodov. Dva z nich sú najdôležitejšie: Predovšetkým sa už niekoľko desaťročí zaoberám najnovšími politickými dejinami Československa a Slovenska obzvlášť a skoro pätnásť rokov som tiež pôsobil ako externý stredoškolský profesor dejepisu. Taktiež ma upútal cieľ, ktorý si v úvode tejto publikácie stanovil jediný profesionálny historik z celého autorského kolektívu a pracovník Historického ústavu SAV Martin Posch: „*Poskytnúť študentom text, vďaka ktorému získajú nové, resp. presnejšie informácie o období a systéme, ktorý určoval vývoj v tejto krajine viac ako štyridsať rokov.*“ Je to celkom iste veľmi potrebná vec, no trochu ma zarazilo, že sa na to odhodlal historik, o ktorom sa v „antré“ tejto knihy uvádza, že „*vo svojom výskume sa zaoberá aktivitami britských spravodajských služieb počas druhej svetovej vojny v strednej Európe*“. Zdá sa, že to je úplne iná problematika ako tá, ktorej sa v tejto práci venuje...

Ako bývalý stredoškolský profesor tiež plne súhlasím s Michalom Bohušom, že „*dejepis nemá byť o memorovaní a reprodukcii množstva faktov, ale najmä o premýšľaní, utváraní postojov a hodnôt, argumentácii a získavaní zručnosti*“. Taktiež súhlasím s tým, že historická veda i výučba dejepisu sú nesmierne komplikovanou problematikou

a učiteľ-perfekcionista, ktorý by sa snažil za každú cenu reprodukovať všetky jej aspekty, mohol by študentov doslova unúdiť. Je však potrebné stanoviť si naozaj správnu a výstižnú hierarchiu hodnôt, aby sa nám nestalo, že by sme z historického procesu a z obrazu o ňom „deložovali“ niektoré najpodstatnejšie vývojové tendencie.

Keďže každá publikácia obsahuje dve základné zložky, na základe ktorých ju možno hodnotiť, sústreďme sa najprv na ten prvý, na jej formálnu stránku, lebo tá má najmä z pedagogicko-didaktického hľadiska naozaj veľký význam. Je potešiteľné, že v súvislosti s touto stránkou publikácie nemusím šetriť superlatívami. Nachádza sa tu bohatá príloha fotografií, výstižne dokumentujúcich danú dobu, vynikajúce karikatúry Z. Lukácsa, ktoré vhodným spôsobom „odbremeňujú“ text, výstižné grafické znázornenia niektorých charakteristických historických skutočností – napr. životnej úrovne obyvateľstva a v súvislosti s ňou predaj niektorých druhov priemyselných tovarov a pod. A to všetko je „skíbené“ vynikajúcou grafickou úpravou, vytvárajúcou z formálnej stránky publikácie ucelený a hodnotný estetický útvar.

Čo sa týka obsahovej stránky publikácie, aj tu možno začať s chválami. Veľmi praktický a najmä z pedagogicko-didaktického hľadiska veľmi produktívny bol nápad s kolónkou „info“, ktorá umožňuje mladému čitateľovi priebežne a nenásilne vysvetľovať rôzne súvislosti textu tak, aby bol tento text pútavý a ľahko čitateľný, nezaťažovaný spomínanými vysvetlivkami. Z tohto istého hľadiska sú veľmi hodnotné aj spomienky osôb či už komunistickým režimom postihnutých, alebo priamych svedkov vtedajších dejinných udalostí. K najlepším častiam práce patria glosy spomienkového charakteru vytlačené kurzívou z pera Martina M. Šimečku, ktorý väčšinou na osude svojho otca, významného príslušníka protikomunistického disentu, pútavo zobrazoval peripetie komunistického režimu. Z vlastnej pedagogickej praxe viem, že táto metóda zanášania poznania do historického vedomia mladých ľudí je oveľa produktívnejšia ako „suchý“ vedecký výklad. To isté platí aj o informáciách ohľadne vzťahu komunistického režimu k populárnej hudbe a jej aktérom, lebo táto hudba je naozaj širokospektrálnym fenoménom, na ktorý sa viaže množstvo charakteristických črt tohto režimu a je zrozumiteľný najmä v prostredí mládeže.

Nanajvýš pochopiteľná a oprávnená je v tejto publikácii kritika charakteristických črt socializmu sovietskeho typu v Československu a dôsledkov, ktoré z neho vyplynuli pre jeho vtedajších obyvateľov. Rozbitie predchádzajúcej politickej organizácie spoločnosti, v ktorej po roku 1945 boli ešte stopy demokratického systému predmnichovskej ČSR, znárodnenie priemyslových podnikov, socializácia živnosti a násilná kolektivizácia poľnohospodárstva, v dôsledku ktorých došlo k totálnemu zničeniu predchádzajúcej sociálnej štruktúry spoločnosti, politické procesy, pracovné tábory, kultúrna revolúcia, prenasledovanie kresťanských cirkví, ale aj formy a metódy odporu proti tejto neslobode predovšetkým prostredníctvom aktivít disidentov a pod. – to všetko sú veci, ktoré treba mladým ľuďom náležite vysvetliť, aby si vážili demokratickú súčasnosť a chápali potrebu neustáleho rozvíjania demokratického spoločenského systému. Toto všetko sa v recenzovanej publikácii nachádza na vysokej úrovni.

Pravda, odpor obyvateľstva voči totalitnému komunistickému systému nebol jedinou významnou hybnou silou dejinného vývoja po roku 1945, a to predovšetkým na Slovensku. A tu sa začína nástojčivo vynárať aj negatívna stránka tejto publikácie, t. j.

takmer úplné a azda aj zámerné ignorovanie ďalšej významnej hybnej sily historického vývoja v Československu v danej dobe – národno-emancipačných snáh slovenského národa.

Začína sa to už v tých častiach publikácie, v ktorých sa – v rámci kontinuity historického vývoja – pojednáva o vývoji pred rokom 1945 (napr. na s. 29 – 33). Nepochybujem, že je potrebné neustále poukazovať na ohavné činy vtedajšieho ľudáckeho režimu namierené najmä voči židovskému obyvateľstvu na Slovensku. Ale v rámci objektívneho hodnotenia tohto obdobia by tiež bolo potrebné poukázať na SNP, ktoré vzniklo ako prejav zásadného nesúhlasu so spomínanými praktikami ľudáckeho režimu, ale aj ako prejav odporu voči fašizmu a jeho najreakčnejšiemu smeru, nemeckému nacizmu. A azda by bolo potrebné zdôrazniť aj to, že v štátoprávnej oblasti malo za cieľ obnovu Československej republiky! To, že Slováci povstali proti ľudáckemu a fašistickému zlu, ich potom zaradilo medzi víťazné národy druhej svetovej vojny.

Výklad povojnového obdobia našich dejín sa začína prostým konštatovaním, že po vojne bolo Československo obnovené (s. 24). Nikde ani slovo o tom, že bolo obnovené na úplne nových základoch v porovnaní s predmníchovskou republikou. A táto nová republika predsa patrila k základným cieľom SNP! V dôsledku toho jedným zo základných postulátov *Košického vládného programu* zo začiatku apríla 1945 bolo – po dlhých rokoch absolútnej neproduktívnosti medzivojnového „čechoslovakizmu“ – uznanie svojbytnosti a svojprávosti slovenského národa, čo je jeden z najdôležitejších medzníkov našich národných dejín. O tom sa však mladý čitateľ v tejto knihe nedozvie nič (s. 37).

O ďalšom významnom medzníku našich národných dejín, tzv. tretej pražskej dohode z konca júna 1946, je na s. 38 jedna veta! Pritom išlo o dokument, ktorý negatívne poznamenal naše národné dejiny na viac ako dve desaťročia. Z neho vychádzalo riešenie štátoprávneho postavenia slovenského národa v Ústave 9. mája z roku 1948, odbúravanie právomocí slovenských národných orgánov v 50. rokoch 20. storočia i realizácia tézy *O rozvoji a zblížovaní národov a národností* prijatej na XXII. zjazde KSSZ v roku 1961, ktorá v našich podmienkach opäť hrozila asimilačnými tendenciami.

Je doslova zarážajúce, že v časti práce na stranách 57 – 61, ktorá je venovaná tzv. politickým monstreprocesom v rokoch 1949 – 1954, sa procesu so slovenskými buržoáznymi nacionalistami venovalo takmer presne pol vety! Pritom tento proces veľmi negatívne ovplyvnil česko-slovenské vzťahy na takmer 15 rokov a za každý aj racionálne zdôvodnený pokus o zvýšenie veľmi nízkych právomocí slovenských národných orgánov hrozilo slovenským politikom prenasledovanie, zbavovanie funkcií a azda aj väzenie. Stačí si napríklad pripomenúť situáciu po prijatí *Rezolúcie o situácii v rozvoji strojárstva na Slovensku*, ktorú v roku 1954 schválilo predsedníctvo ÚV KSS. Z funkcie predsedu Slovenského plánovacieho úradu vtedy odvolali J. Bránika a z funkcie podpredsedu Zboru povereníkov J. Púlla. Proces s buržoáznymi nacionalistami potom síce v roku 1963 na dvakrát odsúdili dve rehabilitačné komisie, ale recidívy tejto negatívnej tendencie pôsobili až do začiatku roku 1968.

Na strane 95 sa neuveriteľne jednostranne informuje o obsahu Ústavy ČSSR z 11. júla 1960. Je tu síce spomínaná veľmi dôležitá skutočnosť, že vedenie KSČ do tejto ústavy presadilo povestný 4. článok o vedúcej úlohe komunistickej strany, ale o katastrofálnych právomociach slovenských národných orgánov ani slovo. Pritom práve v tejto ústave sa

dovršíl proces odbúravania právomocí slovenských národných orgánov, ktorý sa začal už v roku 1946 spomínanou treťou pražskou dohodou. Aby si čitateľ urobil predstavu o spomínaných právomociach, stačia len slová predsedu SNR v rokoch 1962 – 1963 Jozefa Lenárta: „*Odo mňa skoro nikto nič v tejto funkcii nechcel. Z vlády ma nikto nikam nevolal, vládne materiály mi neposielali, proste dostával som štátny plat a keby som sa o veciach nedozvedel v predsedníctve strany, tak by som sa po štátnej línii nedozvedel nič, čo sa v tejto republike deje.*“

Aj v súvislosti s tzv. predjarím (1963 – 1967), ktoré bolo kontinuálnym predchodcom reformného roku 1968 bolo treba povedať, že prvý tajomník ÚV KSS Alexander Dubček sa do konfliktu s prvým tajomníkom ÚV KSČ nedostal len pre svoje reformné názory v oblasti činnosti KSČ, ale hlavne preto, že žiadal rozšírenie právomocí slovenských národných orgánov. Hlavnou príčinou tejto Dubčekovej požiadavky vonkoncom nebolo to, že by bol dajakým nacionalistom. Išlo o snahu takýmto spôsobom minimalizovať negatívny dopad tzv. Šikovej ekonomickej reformy z roku 1965 na Slovensko, lebo táto reforma zohľadňovala výlučne hospodárske podmienky českej časti republiky. A tak za znenia charakteristických propagandistických fanfár o neustálom vyrovnávaní sa Slovenska na úroveň Čiech dochádzalo v oblasti vývoja životnej úrovne k opätovnému „roztváraníu sa nožnic“.

Charakteristické pre túto publikáciu je aj to, že o *Akčnom programe KSČ* je na strane 102 napísaná len jedna-jediná veta. Pritom ide o najkomplexnejší dokument reformy socializmu sovietskeho typu počas celej jeho existencie, obsahujúci množstvo návrhov a riešení z oblasti teórie a praxe západnej demokracie. Veď ho aj vedúci sovietsky predstaviteľ Leonid Brežnev 8. mája 1968 odmietol ako dokument, v ktorom sú „*zakotvené idey buržoáznej republiky*“. Pre nás Slovákov je tiež veľmi dôležité, že tam bola po prvýkrát veľmi pregnantne sformulovaná požiadavka federatívneho štátoprávneho usporiadania ČSSR – to sa však, žiaľ, mladý slovenský čitateľ v tejto knihe nedočíta.

Veľmi zjednodušujúco sa v tejto publikácii hovorí o takom nesmierne zložitom procese, akým bolo rozdelenie Československa na dva samostatné štáty v rokoch 1990 – 1992. Výrok otca jedného z autorov (M. M. Šimečku) na strane 200, že „*Československo sa rozpadne ... Vladimír Mečiar je nebezpečný psychopat*“ je síce veľmi expresívny, ale vonkoncom nepravdivý. Niežeby som nesúhlasil s jeho charakteristikou V. Mečiara. Nesúhlasím s tým, že by jeden ľudský jednotlivec mal takú moc, že by napriek odporu celej československej spoločnosti dokázal rozpojiť jednotný štát Čechov a Slovákov. Taktiež odmietam tvrdenie na strane 202, akoby za rozdelením Československa stáli len silnejúce nacionalistické strany na Slovensku. Treba si uvedomiť, že o štátoprávnom usporiadaní vtedy už Česko-Slovenska trvali rozhovory celých 16 mesiacov! A aj záverečné z nich, v Milovách začiatkom februára 1992, skončilo neúspešne. Bolo zrejmé, že o ďalšom osude spoločného štátu rozhodnú blížiace sa parlamentné voľby. A tie boli aj tým referendom, ktorých nekonanie sa tu tiež kritizuje. Pravdu majú autori na strane 203, keď oceňujú, že spoločný štát Čechov a Slovákov sa rozdelil mierovými prostriedkami. Existuje flagrantnejší dôkaz, že to chceli politické elity oboch národov, pochopiť, že na to dozrel čas a že mimoriadne vhodná bola pre tento krok aj vtedajšia geopolitická situácia?

V recenzovanej publikácii sa vyskytuje aj množstvo nejednoznačných tvrdení a faktografických chýb, z ktorých uvediem len tie najdôležitejšie. Napríklad na strane 32 sa hovorí, že Demokratická strana chcela, aby bol Jozef Tiso spravodlivo potrestaný. Čo to znamená? Ako mal byť potrestaný v rámci tejto spravodlivosti? To sa, žiaľ, nedozvieme.

Na strane 78 sa v súvislosti s vývojom po februárovom komunistickom prevrate uvádza, že mládežníckou organizáciou bol Socialistický zväz mládeže (SZM). Ale ten vznikol až v období normalizácie v roku 1970! Predtým, v rokoch 1968 – 1970, došlo k demokratickej diferenciacii mládežníckeho hnutia v ČSSR, v rámci ktorého vznikol dokonca aj skautský Junák! Po februári 1948 vyše 20 rokov existoval Československý zväz mládeže (ČZM).

Na strane 96 by bolo potrebné uviesť aspoň základnú príčinu pokusu o reformu socializmu sovietskeho typu v ČSSR. Veď to bola najväčšia civilizačná výzva 20. storočia! Americký sociológ A. Toffler ju nazval „treťou vlnou“ a u nás sme ju poznali pod pojmom vedecko-technická revolúcia. Táto výzva bola taká naliehavá, že schopnosť jej akceptácie bola základnou podmienkou perspektívnej existencie daného spoločenského systému. Komunizmus padol predovšetkým preto, že nedokázal túto výzvu akceptovať.

Na tej istej strane bolo potrebné v súvislosti so Šikovou ekonomickou reformou spomenúť aspoň to najdôležitejšie: Bola to snaha o revitalizáciu československej ekonomiky prostredníctvom akéhosi socialistického variantu trhového mechanizmu. Idea trhového mechanizmu v československej socialistickej ekonomike bola v súvislosti s predchádzajúcim stavom, keď toto slovné spojenie patrilo k najväčším „strašiakom“ dogmatického marxizmu-leninizmu, doslova revolučným opatrením.

Na stranách 104 – 106 sa nachádza úryvok z manifestu *Dvetisíc slov*. Je to chvályhodná skutočnosť, no v tomto úryvku chýba tá najdôležitejšia a zároveň najkontrovernejšia pasáž, v ktorej autor vyzýva, aby si občania tvorili vlastné občianske výbory a komisie, ako aj vlastnú poriadkovú službu. Táto požiadavka doslovne zdesila nielen predstaviteľov krajín sovietskeho bloku, ale aj našich vedúcich predstaviteľov – rovnako dogmatikov ako reformistov. Tieto orgány totiž veľmi pripomínali Akčné výbory KSČ a Ľudové milície, ktoré kedysi komunistom výdatne pomohli k moci... Práve po vydaní tejto výzvy sa naši „spojenci“ rozhodli násilne zastaviť proces reformy socializmu v ČSSR.

Na strane 140 je faktografická chyba. „Eštebáci“ rozbili výklad Aeroflotu v Prahe 29. marca 1969, po víťazstve hokejistov ČSSR nad ZSSR na majstrovstvách sveta vo Švédsku. Nebolo to teda počas demonštrácií v súvislosti s 1. výročím okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy.

Na tejto istej strane sa nachádza aj lakonická veta, že A. Dubček „do disidentského hnutia sa nezapájal“. Prirodzene, do klasického disidentského hnutia sa nezapájal, lebo nemohol. Nie je žiadnym tajomstvom, že bol zo strany ŠtB najsledovanejšou osobou vo vtedajšej ČSSR. Ale nemlčal. V rokoch 1969 – 1989 zaslal najvyšším stranickým a štátnym inštitúciám 30 protestných listov. Mnohé z nich boli systémovou kritikou normalizačného režimu, ako napr. najznámejší z nich, adresovaný Federálnemu zhromaždeniu ČSSR a SNR z 28. októbra 1974, v ktorom kritizoval „zabáľovanie“ celého spo-

ločenského systému do „pavučiniek moci“, ako aj jej zneužívanie. Rok pred Helsinskou konferenciou a tri roky pred vznikom Charty 77...

A napokon už len jedna nepresnosť: Na strane 191 sa tvrdí, že v posledných dňoch novembra 1989 sa konal generálny štrajk, druhý po generálnom štrajku vo februári 1948. Nie je to pravda, lebo celoštátny generálny štrajk sa konal aj 23. augusta 1968 a bol zameraný proti okupácii ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy.

Nuž, čo povedať na záver. Jeden z autorov, M. M. Šimečka na strane 185 píše: „*Trvalo mi dlho, kým som pochopil, že demokracia prežije len vtedy, ak mladá generácia spozná pravdu o našej minulosti a preto bude chcieť, aby sa nezopakovala.*“ Svätá pravda! Lenže je v tejto publikácii len pravda? Keď nežná revolúcia odstránila totalitný komunistický režim, všetci historici sa tešili, že budú môcť písať pravdu o našich dejinách v celej jej mnohostrannosti a multifarbnosti, že odmietnu redukciu metodológie historickej vedy výlučne na záujmy „triedy“ alebo „národa“, že sa oprú o heslo zakladateľa nemeckej kritickej historiografie Leopolda von Rankeho písať „*wie es eigentlich gewesen war*“ – ako to naozaj bolo. Čo si však máme myslieť o historiografii, z ktorej bohatého obrazu majú byť deložované všetky národno-emancipačné snahy nášho národa? Máme našu mládež vychovávať ako akúsi amorfnú masu občanov bez národno-kultúrneho ukotvenia?

Smutný je tiež pohľad na zoznam použitej literatúry na stranách 214 – 216. Nie preto, že tie publikácie, ktoré tam sú, by tam nemali byť. Ale preto, že tam chýbajú desiatky kníh celej generácie slovenských a českých historikov, ktoré vznikli za posledných 30 rokov a z ktorých mnohé boli ocenené v Českej republike i na Slovensku. Chýbajú azda aj preto, že sa ich autori pri svojom úsilí o komplexný pohľad na naše dejiny nevyhýbali aj národnej a národnostnej otázke?

A teraz už celkom na záver. Ak by sa ma niekto spýtal, či by som takúto publikáciu našej mládeži odporúčal čítať, jednoznačne by som povedal áno! Je to v súlade so všetkými zásadami slobodného myslenia. Ale ak by som znovu predstúpil pred stredoškolských študentov, svedomite by som ich učil aj to, čo sa v tejto knihe nenachádza.

*Stanislav Sikora
Historický ústav SAV*